

Sloet op een litho door N.J.W. de Roode. Het portret werd gepubliceerd vóór in het verslag van het XXVII-ste Nederlandsch Landhuishoudkundig Congres, dat in 1862 in Middelburg werd gehouden. Het bestuur wilde daarmee voldoen 'aan den in de laatste algemeene vergadering kenbaar gemaakten wensch' om 'een der stichters en ijverigste bevorderaars der congressen' te eren.

1

Inleiding: aan de hefboom tot welvaart

In de negentiende eeuw voltrokken zich in Nederland grote veranderingen die in velerlei opzicht bepalend zijn geweest voor de structuren waarbinnen en waarmee wij tegenwoordig leven. Niet alleen op politiek, (sociaal-)economisch en demografisch terrein kwam de eenwording van de ‘archipel van gebieden en samenlevingen’ uit de tijd van de Republiek verder op gang, maar ook, en in nauwe samenhang daarmee, op het gebied van de taal, de cultuur, de ruimtelijke orde en de inrichting van het landschap.¹ Tegelijkertijd was de natiestaat Nederland zoals die zich –na een sterk richtinggevend Bataafs-Frans intermezzo– ontwikkelde, echter een veelkleurig mozaïek van wisselende of vaste structuren, materialen en kleurschakeringen.

Ontstaan, richting en tempo van de verschillende, soms naast elkaar bestaande, fases in dit proces werden in belangrijke mate bepaald door figuren die naar voren traden met hun ideeën, idealen en initiatieven. Zij kregen daarbij ook te maken met tegenkrachten: van andere figuren, individueel en collectief, of van de fysieke omgeving die hen confronteerde met soms onverwachte moeilijkheden en mogelijkheden. Het was –al werd en wordt daarover verschillend gedacht– vooral een proces van *mensenwerk*.

Sommige namen in de geschiedenis, zoals die van de ‘titanen van de politiek’ Thorbecke of Groen van Prinsterer, behoren tot het collectieve geheugen van het Nederlandse publiek.² Andere verzonken langzaam in de tijd. Weer andere, de meeste, van hoog tot laag en in alle sectoren, bleven op voorhand anoniem. Zo ging het en zo gaat het. Toch maken mensen, en dan niet alleen de ‘titanen’, verschil.³

1.1 Sloet

Eén van de figuren die bij de veranderingsprocessen in de negentiende eeuw een rol van betekenis hebben gespeeld, was mr. Bartholomeus Willem Anne Elisa baron Sloet tot Oldhuis (1807–1884). ‘Sloet’, zoals hij in de wandeling wel

¹ De metafoor van de archipel is ontleend aan: Knippenberg & De Pater. *De eenwording van Nederland*, 17. Terecht constateren zij, dat er wel al sprake was van staatkundige integratie en dat ook de marktgerichtheid van de landbouw aan het begin van de negentiende eeuw dit proces ondersteunde. Als ‘een mozaïek van relatief gesloten regio’s’ willen zij Nederland niet zien, maar evenmin, zo constateren zij, viel Nederland te typeren ‘als een systeem van onderling intensief op elkaar betrokken gebieden en plaatsen.’ De begrippen ‘inrichting’ en ‘orde’ worden hier naast elkaar gebruikt in de betekenis die Van der Woud, *Het lege land*, 15, eraan geeft: ‘Inrichting suggereert een menselijke schikkende hand, terwijl een kenmerk van de Nederlandse ruimte was dat grote delen ervan niet “ingericht” waren. Ruimtelijke orde is een meer abstract begrip met analogieën als kosmische orde, sociale orde, economische orde, juridische orde. Het veronderstelt een innerlijke samenhang, een zekere bouw – of die nu bewust door de mens veroorzaakt is of niet.’

² De Haan. *Het beginsel*, 61.

³ Het citaat, en daarmee de titel van de paragraaf, is ontleend aan Schuurman, ‘Mensen maken verschil’.

werd genoemd, zag het levenslicht in het Gelderse plaatsje Voorst, maar het grootste gedeelte van zijn leven woonde en werkte hij in en ook vóór de provincie Overijssel. Hij fungeerde er als burgemeester en rechter, was er raadslid, statenlid, schoolopziener en nog meer.⁴ Hij was in 1841 initiator van de 'Overijsselse Vereniging tot Ontwikkeling van Provinciale Welvaart' en in 1846 van de daaruit ontstane Landhuishoudkundige Congressen. Tussen 1840 en 1860 was hij prominent aanwezig in de landelijke arena van de politiek. Hij was in 1840 en 1848 lid van de Dubbele Kamer voor de Grondwetsherziening en zat in de jaren 1849-1860 in de Tweede Kamer. Hij genoot bekendheid als een kritisch en eigenzinnig liberaal, die, zonder een ongeestig regionalist te zijn, opkwam voor de belangen van het platteland; in het bijzonder dat van Overijssel en Gelderland. Hij streed mét en tegen Thorbecke, stond aan de zijde van Van Hoëvell in debatten over de Indische politiek en was één van de meest fervente tegenstanders van Groen van Prinsterer. Het in 1841 door hem opgerichte *Tijdschrift voor staathuishoudkunde en statistiek* gold decennialang als een liberale spreekbuis van belang. In woord en daad was hij een voortrekker waar het ging om de bevordering van (de belangen van) de landbouw en de emancipatie en ontwikkeling van het platteland, de aanleg van wegen over water en over land en het verspreiden van kennis en kunde. Hij had opzienbarende ideeën over de relatie met de koloniën in Oost en West. Ondertussen publiceerde hij een omvangrijk oeuvre als dichter en volkskundige. Veel bracht hij tot stand, veel zag hij mislukken of teloorgaan, maar zijn doel was en bleef: te staan 'aan de hefboom tot welvaart'.⁵

1.2 Omtrent de biografie

Een individueel personage, of een groep personen, kan ons dichterbij het verleden brengen, tot in de kieren van de geschiedenis. Het genre bij uitstek om deze stelling te illustreren, is de biografie. Voor de geschiedwetenschap is er echter nog een argument om het belang van dit genre te onderstrepen. 'Onze kennis van de afzonderlijke gebeurtenissen en ontwikkelingen is geweldig toegenomen, maar de relatie met het grotere geheel zijn we verloren.'⁶ In een levensbeschrijving komt die relatie met 'het grotere geheel' -anders gezegd: het decor per bedrijf, de context dus- als het goed is wél tot stand. Juist vanwege de explosie van kennis en informatie is de biografie daarom een zeer geëigend medium om tegelijkertijd de verbinding te leggen met het grotere geheel én het détail.

Hoewel Nederland geen lange biografische traditie kent, zoals dat bijvoorbeeld wel het geval is in Engeland, is hier de laatste twee decennia wel een verandering gaande en niet alleen in de belangstelling van het publiek.⁷ In 1991

⁴ Zie Bijlage I: Functies en lidmaatschappen.

⁵ De uitdrukking is ontleend aan een zinsnede uit Sloets 'Grondtrekken der staathuishoudkunde), die hij publiceerde in het *Tijdschrift voor staathuishoudkunde en statistiek*. (TSS-3, 143). Hij gebruikte het woord hefboom ook in andere samenstellingen als 'hefboom der nijverheid' of in betogen. 'Niets heeft de verdeling van den arbeid meer bevorderd dan de ruiling; zij waren beide de hefboomen, die met gezamenlijke krachten werkten, om den mensch uit den staat der barbaarschheid op te beuren', sprak hij bijvoorbeeld op een andere plaats in zijn 'Grondtrekken'. (TSS-4, 7). Zie ook hierna, hoofdstuk 3.

⁶ Schuurman. 'Mensen maken verschil', 169.

⁷ Zie voor de Engelse situatie *Biografie Bulletin*, zomer 2007, waarin de biografie in Groot-Brittannië centraal staat.

werd het tijdschrift *Biografie Bulletin* opgericht, dat zich ontwikkelde tot een toonaangevend vakblad. Over het genre van de biografie wordt volop geschreven in kranten en tijdschriften en verschijnen zelfstandige publicaties.⁸ In Groningen werd aan de Rijksuniversiteit een hoogleraar Geschiedenis en Theorie van de Biografie benoemd, aan verschillende universiteiten worden colleges over de biografie gegeven.⁹

De discussie over de plaats, de functie en vooral de status van de biografie binnen de wetenschappelijke wereld is hier echter nog steeds gaande. 'De wetenschap heeft geen behoefte aan de biografie', verkondigde de Leidse historicus Willem Otterspeer nog in 1999 in een toespraak tijdens een symposium van de Werkgroep Biografie, waarin hij dit genre zelfs als 'de ervijand van de geschiedenis' betitelde. Hij signaleerde binnen de geschiedwetenschap 'een nieuwe afgescheiden gemeente, de congregatie van biografen, broeders, zo niet in bedrog dan wel in bedachtzaamheid.' Hij ging nog verder en stelde, dat 'de geschiedenis en a fortiori de biografie geen wetenschappelijk genre is, maar een literair genre.' Wetenschap is in zijn visie 'een zaak van zo rijk mogelijke theorieën, geformuleerd in een zo doorzichtig mogelijke taal, ter verklaring van een zo groot mogelijk aantal verschijnselen en ter voorspelling van een zo gedetailleerd mogelijke ontwikkeling.'¹⁰ De geschiedenis heeft daaraan nooit beantwoord en zal dat, aldus Otterspeer, ook nooit ofte nimmer kunnen doen. En, zo mag worden geconcludeerd, de historische biografie dus evenmin.¹¹ Gelukkig deelt niet iedereen deze mening.

'Wat mij interesseert', aldus Léon Hanssen, historicus en biograaf van Menno ter Braak, in een repliek op de boutade van Otterspeer, is juist 'hoe iemand in de wereld staat en creatief op het verstrijken van de tijd reageert. Wetenschappelijke verantwoording is daarbij belangrijker dan retorisch vermogen. De biografie is slecht af zonder de wetenschap.'¹² Hanssens terechte conclusie doet echter niets af aan het belang van het retorisch vermogen, want een slecht geschreven biografie kan fnuikend zijn; zelfs voor het meest boeiende of belangwekkende personage.

Tot de bronnen om een, soms bijna directe, relatie met het verleden tot stand te brengen, behoren egodocumenten als brieven, dagboeken of reisverslagen. Maar ook artikelen in kranten en tijdschriften, notulen, verslagen van parlementaire handelingen of andere officiële stukken kunnen de geschiedenis inkleuren. Zijn de bronnen in ruime mate voorhanden, wordt er vanuit het verleden wél over en door de gebiografeerde(n) gesproken, dan kunnen de mogelijkheden om

⁸ In 2007 bijvoorbeeld: Renders & Voerman. *Privé in de politieke biografie*; Dane en Renders. *Biografie en psychologie*; Fortuin en Linders. *Bespottelijk maar aangenaam*.

⁹ De Stichting Democratie en Media heeft in samenwerking met de Rijksuniversiteit Groningen per 1 maart 2007 Hans Renders benoemd tot bijzonder hoogleraar Geschiedenis en Theorie van de Biografie.

¹⁰ Otterspeer. 'De wetenschap heeft geen behoefte aan de biografie', 122-129.

¹¹ De opvatting over aard en inhoud van de geschiedwetenschap blijft voor rekening van Otterspeer en zal hier verder niet worden bediscussieerd. Het belette hem overigens niet biografieën te publiceren over de filosoof Bolland en de historicus Johan Huizinga.

¹² Hanssen. 'Een regenboog van graniet', 222, 225. Over het laatste deel van Otterspeers definitie, de voorspellende waarde die geschiedenis zou moeten hebben, schreef Hanssen in dezelfde repliek: 'Wie behalve misschien een enkele negentiende-eeuwse positivist, heeft van de geschiedschrijver geëist dat hij verschijnselen voorspellen moest?'

die relatie en die inkleuring en daarmee het inzicht, en niet alleen een inkijkje, in het verleden tot stand te brengen, exponentieel toenemen.¹³ Maar daarmee ontstaat ook het risico, dat een symfonie verandert in een kakofonie. Een ander gevaar is, dat de gebiografeerde, de hoofdpersoon, in de rol van gids door de tijd, verdwijnt in het decor of verstomt tussen de overige personages. Op de auteur in zijn of haar multifunctionele rol als casting director, regisseur, maker van het programmaboekje of souffleur richting publiek rust dus een zware verantwoordelijkheid. Want hij of zij presenteert een persoon, die acteert op papier en voor het publiek tot zijn recht moet komen, zonder zelf nog een actieve inbreng te kunnen hebben. De ware biograaf is 'een kunstenaar die onder ede staat', aldus Elsbeth Etty in een bundel over de biografie in Nederland, uitgaande van de gedachte dat een biograaf niets mag verzinnen. Het laatste geldt zeker voor de wetenschappelijk biograaf.¹⁴

'Een verdienstelijke biografie moet zich', aldus Herman de Liagre Böhl, sprekend over het concept achter zijn biografie van Herman Gorter, 'in voortdurende wisselwerking bewegen op tenminste drie niveau's. Als eerste noemt hij 'een micro-niveau waarop de karakterstructuur van de hoofdpersoon wordt geschetst en geanalyseerd aan de hand van diens achtergrond en diens intieme relaties.' Op meso-niveau wordt het publieke optreden van de hoofdpersoon uiteengezet, 'in direct verband met de sociale, intellectuele of politieke netwerken waardoor dit optreden wordt gedragen.' Op macro-niveau ten slotte worden leven en werk van de hoofdpersoon belicht 'in de context van de eigentijdse maatschappelijke en culturele verhoudingen.' Daarbij dient de biografie exemplarisch te zijn voor een passage uit de geschiedenis.¹⁵

Waar het gaat om het type van de biografie wordt wel de taxonomie van Van den Braembussche gehanteerd, die tot zeven vormen komt: de *exemplarische* biografie, die het individuele levensverhaal vertelt om een morele boodschap uit te dragen; de *antiquarische* biografie, waarin de feitelijkheid 'onvervaard' de boventoon voert; de *anekdotische* biografie, waarin de anekdote 'een doel-op-zich' is, maar die niet voldoet, omdat analyse en synthese uitblijven, hoewel 'het sprekend detail', zeker bestaansrecht heeft; de *historisch-literaire* biografie, die een 'bemiddelingspoging tussen literatuur en historische wetenschap' wil wagen; de *theoretische biografie*, 'waarin de toepassing van een theoretisch raamwerk of begrippenkader centraal staat'; de *emancipatorische* biografie, waarbij het gaat 'om een inhaalmanoeuvre, een streven naar ontvoogding'; de biografie die is gericht op een *historische reconstructie van de collectieve leefwereld*.¹⁶ De meeste theoretici beperken zich volgens hem tot één van de types in deze taxonomie.

1.3 Omtrent deze biografie

Het onderzoek naar leven en werk van Sloet tot Oldhuis sluit naadloos aan bij de biografische traditie die het laatste decennium ook ingang begint te vinden

¹³ Zie hiervoor o.a. Aerts, De Jong, Te Velde, *Het persoonlijke is politiek* en Renders en Voerman, *Privé in de politieke biografie*.

¹⁴ Etty. 'Volslagen bezeten van nieuwsgierigheid', 11.

¹⁵ Hij komt tot deze uitgangspunten op basis van het artikel van Van den Braembussche waaruit hierna een taxonomie voor de biografie wordt opgevoerd. De Liagre Böhl. 'Theoretische uitgangspunten', 152.

¹⁶ Van den Braembussche. 'Het biografisch element in de geschiedschrijving', 32-41.

binnen de agrarische geschiedenis, zoals onder andere blijkt uit een publicatie over Van Hall en dissertaties over (Derk en Sicco) Mansholt, Louwes en Hoetink en een boek over markante figuren in agrarisch Nederland.¹⁷ *Baron op klompen* wil aan de hand van thema's uit leven en werk van een vooraanstaande tijdgenoot laten zien hoe deze, gedurende een groot deel van de negentiende eeuw, een rol van betekenis heeft gespeeld op het gebied van de politiek, de economie en dan met name de landbouw, de ruimtelijke orde en de (politieke) cultuur; facetten die bepalend waren in de ontwikkeling van de natiestaat Nederland. Het accent ligt daarbij op de periode tussen globaal 1840 en 1870.

Hoewel Sloet werd gekend, geëerd en verguisd door tijdgenoten, is er over hem in de latere geschiedschrijving weinig substantieels terug te vinden. Een persoonlijk archief is, voor zover bekend, niet overgeleverd. In het Historisch Centrum Overijssel berust slechts één bescheiden dossier met zaken als diploma's en onderscheidingen. In het Nationaal Archief in Den Haag berust een Familiearchief Sloet, maar de titel belooft meer dan de inhoud laat zien.¹⁸ In verspreide archieven is echter het nodige bewaard gebleven en hij heeft in zijn leven vele malen meer gepubliceerd dan er na zijn dood over hem is geschreven. Ook als spreker is hij in de Tweede Kamer, tijdens de Nederlandsche Landhuishoudkundige Congressen of als raadslid duidelijk te traceren.

Nu behoeft op zich de omvang van een bibliografie of zelfs het bronnenmateriaal geen reden te zijn om iemand te vereren met een biografie. Ware het niet dat Sloet –mede vanwege zijn nadrukkelijke aanwezigheid, zijn eigenheid, zijn eigenzinnigheid, zijn veelzijdigheid, zijn krachtadigheid– bij uitstek geschikt is om te fungeren als een gids door de tijd. Niet alleen door hetgeen hij tot stand bracht, maar ook vanwege de teleurstellingen, de mislukkingen en de tegenstand waarmee hij werd geconfronteerd. Zijn Oost-Nederlandse herkomst, zijn daarmee verbonden regionale gerichtheid en de beschikbaarheid van relevante bronnen bieden bovendien de gelegenheid te kiezen voor specifieke, regionale fragmenten tegen het decor van de negentiende eeuw.

Deze biografie beweegt zich op de drie hiervoor beschreven niveaus van de taxonomie van Van den Braembussche. De typeringen die hij geeft zijn echter (ook) in dit geval niet één op één toepasbaar, omdat elementen van verschillende types worden gecombineerd. Het is een 'exemplarische' biografie, omdat een individueel levensverhaal wordt beschreven en er een boodschap, het gedachtegoed van Sloet, wordt uitgedragen. De theoretische invalshoek sluit hierbij aan. Anekdotische elementen, letterlijk en figuurlijk sprekende details, zitten er zeker in en zijn ook onmisbaar bij een veelzijdige figuur die zich bij voortduring manifesteert in woord en geschrift.

Onder andere om zijn rijke bijdrage aan de politieke cultuur te duiden is het verhelderend, soms lange citaten op te nemen. Ze worden, als 'illustraties in woorden', in een kleiner corps en gescheiden door witregels, weergegeven. De

¹⁷ Geurts, *Herman Derk Louwes*; Hoppenbrouwers, *Een loopbaan in de landbouw*; Van Kamp, *Dien Hoetink*; Krips-van der Laan, *Woord en daad* (over Derk Roelfs Mansholt); Van Merriënboer, *Sicco Mansholt*; Paping, 'Die waardige man' (over H.C. van Hall). Op 27 mei 2005 wijdde de Vereniging van landbouwgeschiedenis een studiemiddag aan 'De biografie als methode in de plattelandsgeschiedenis'.

¹⁸ HCO. Familiearchieven Sloet Zwolle en CBG Familiearchief Sloet tot Oldhuis.

lezer of lezeres die ze wil overslaan, hoeft de grote lijn van het betoog dus niet te missen.

De literair-historische component vloeit als vanzelfsprekend voort uit Sloets achtergrond als dichter en volkskundige, al dient zijn werk als dichter hier vooral ter ondersteuning van het beeld van zijn persoonlijke achtergrond en zijn visie op natuur en landbouw. Emancipatorisch kan deze biografie zeker ook worden genoemd. De titel refereert aan het feit dat Sloet –een man van adel, die zich vanuit een diepgevoeld *noblesse oblige* echter niet primair richtte op de representatie van de eigen stand– een pleitbezorger was van het achtergebleven platteland en de boerenstand.¹⁹ Een nieuw element is, dat de resultaten van het onderzoek naar het ‘curriculum’ van hoofdstuk 2 steeds verder worden uitgewerkt in volgende hoofdstukken en in de wisselwerking daartussen. Vandaar ook de typering van *concentrische biografie*, waarmee een nieuw type is geïntroduceerd.

Het decor waartegen het leven van Sloet zich afspeelde, was dat van de negentiende eeuw. Een korte blik hierop, en op het historiografisch debat over de wording van de Nederlandse natiestaat in de negentiende eeuw, wordt daarom geboden in de volgende paragraaf.

1.4 Decor

Als het ijkpunt van de periode waarin Sloet zich in woord en geschrift manifesteerde –zoals gezegd, globaal de periode 1840–1870– geldt het jaar 1848. In zijn boek over het ‘grote werk’ van de Grondwetsherziening met de veelgeciteerde titel *Rondom 1848* concentreert J.C. Boogman zich op de periode tussen de eerdere herziening van 1840 en het jaar 1856. Pas in dat laatste jaar, waarin er een einde kwam aan het ‘april-ministerie’ van Van Hall, bleek volgens hem de nieuwe orde van 1848 stevig verankerd te zijn, hoewel de zege de liberalen, ‘min of meer in de schoot geworpen’ werd. Volgens Boogman was het toen gecreëerde politiek bestel ‘eigenlijk te modern voor het in menig opzicht nog zo ouderwetse, traditionalistische Nederland van die dagen.’²⁰

N.C.F. van Sas is het in *De metamorfose van Nederland* van harte met Boogman eens. Maar dat neemt niet weg, stelt hij, dat ‘deze liberale coup alleen maar slagen kon doordat zij voortbouwde op een proces van jarenlange constitutionele gedachtevorming. Zonder die voorbereiding is Thorbeckes constitutionele revolutie –al was zij nu misschien wat radicaal uitgevallen– ondenkbaar. 1848 was een inhaalslag. Eindelijk werd een aantal hervormingen gerealiseerd waarover al uitgebreid was gesproken in de jaren 1828–1831, 1839–1840 en 1844–1845. Steeds had het notoir grillige en per definitie conjuncturele karakter van het politieke bedrijf hervormingen tegengehouden.’²¹

E.H. Kossmann laat *De Lage Landen* beginnen in 1780, omdat volgens hem de inwoners van zowel het noorden als het zuiden toen ‘gingen streven naar een diepgaande hervorming van de gemeenschappen waarin zij leefden.’²² Het zoeken naar nationale beginselen vangt in zijn boek aan ná de Belgische Opstand

¹⁹ Zie voor dit aspect: Coster. ‘Een adellijk buitenstaander’.

²⁰ Boogman. *Rondom 1848*, 170.

²¹ Van Sas. *De Metamorfose*, 477.

²² Kossmann. *De Lage Landen*, 11.

van 1830 en krijgt zijn beslag in 1848. Al is 'de grote keer' van dat jaar, schrijft ook Kossmann 'min of meer een onverwacht incident, hij is in de Nederlandse geschiedenis van de negentiende eeuw van fundamenteel belang.'²³

Siep Stuurman spreekt in *Wacht op onze daden* over 'het wonderjaar' 1848. Anders dan Boogman ziet hij daarin 'het definitieve einde van het ancien régime.'²⁴ Revolutie-bewegingen in Frankrijk, Duitsland, Oostenrijk en Engeland, volksbewegingen in Amsterdam en hongeroproeren het jaar tevoren vielen toen vrijwel samen en zorgden voor grote onrust bij koning Willem II en de politieke elite.²⁵ 'Zowel de conservatieven als de liberalen waren bevreesd voor oproerige bewegingen onder de volksmassa's, maar de liberalen konden deze angst politiek exploiteren en de conservatieven niet. (...) Van maart tot juli, en misschien nog wel langer, verkeerden de solide Nederlandse burgers in een onzekere, haast caleidoscopische stemming. Naast uitlatingen over de gevaarlijke volksmenigte treft men sussende opmerkingen over de ordelievende geest van het Nederlandse volk. De pers publiceerde waarschuwingen tegen de "dwaalleer" van de socialisten en communisten, terwijl deze stromingen in Nederland slechts een zeer gering aantal aanhangers hadden, voornamelijk onder de Duitse handwerkslieden in Amsterdam. (...) Dit psychologische klimaat was zeer gunstig voor de liberalen, met Thorbecke en Donker Curtius in de voorste linies. Zij waren de enigen die wisten wat ze wilden en die niet meedreven met de stroom.'²⁶

Die constatering doet, zoals ook hierna zal blijken, niet iedereen recht. Er waren wel degelijk anderen die ook wisten wat ze wilden en niet wilden, al week hun richting af van die van deze beide voormannen. Niet iedere voortrekker is ook een voorman. Bovendien mogen vraagtekens worden gezet bij Stuurmans stelling, dat het regionalisme in het Koninkrijk der Nederlanden snel was verdwenen.²⁷ Wel kan worden gezegd dat het anders was gericht. Niet defensief, maar offensief. Ook de regio's wilden een stem hebben binnen de natie-staat, zij hadden in de nieuwe politieke ruimte een inhaalslag te maken en bij dit emancipatorisch streven kregen zij vertegenwoordigers als Sloet. Hij keek daarbij niet alleen naar de belangen van zijn eigen regio, ruim gerekend Oost-Nederland, maar ook naar die van het gehele Rijk, de koloniën inbegrepen.

Ido de Haan laat in *Het beginsel van leven en wasdom* zien hoe de herziening van de Grondwet in 1848 voor het eerst een nationale politiek schiep en stelt tevens de politieke cultuur, en de beperkte aandacht daarvoor in de historiografie, aan de orde. Niet alleen ontstond er toen, 35 jaar na het einde van de Bataafs-Franse tijd, 'opnieuw een nationale discussiegemeenschap, maar de Grondwetsherziening maakte het parlement ook tot een nieuwe nationale politieke ruimte, ten koste van de ruimte die de koning tot dan toe in had genomen.'²⁸ Die ruimte kreeg in twee etappes vorm, eerst via het beleid van koning Willem I in de periode 1815-1840 en daarna als uitvloeisel van de Grondwetsherziening van 1848, en de opmaat daartoe in de voorgaande jaren. 'Met de aanvaarding

²³ Kossmann. *De Lage Landen*, 166-167.

²⁴ Stuurman. *Wacht op onze daden*, 170.

²⁵ Stuurman. *Wacht op onze daden*, 135-170. Het citaat was afkomstig uit *De Gids* van januari 1849.

²⁶ Stuurman. *Wacht op onze daden*, 161-163.

²⁷ Aldus Kurstjens. 'De onderbouw', 103.

²⁸ De Haan. *Het beginsel*, 16.

van de Grondwet waren de parameters gegeven waarbinnen de Nederlandse politiek zich vervolgens ontwikkelde.' De nieuwe politieke ruimte kan, aldus De Haan 'op verschillende wijzen ingedeeld worden en in de eerste decennia na 1848 lag nog niet vast welke scheidslijnen de overhand zouden krijgen. De moderne politiek, tussen 1780 en 1800 kortstondig opgebloeid, diende na 1848 opnieuw uitgevonden te worden.'²⁹

Aan die 'uitvinding' en aan tal van figuren die daarbij een rol speelden, worden in dit proefschrift, *Baron op klompen*, de nodige regels gewijd. Het gaat daarbij nadrukkelijk ook over de praktijk van de dagelijkse politiek en dus bijvoorbeeld over de vraag van Stuurman hoe het zou zijn om deel te nemen aan een negentiende-eeuws politiek debat. Een volledig antwoord op die vraag is volgens hem niet mogelijk, maar hij acht het wel belangrijk een historische periode door de ogen van tijdgenoten te bezien. Zo ook het politiek bedrijf, dat volgens hem uit meer bestaat dan louter een serie conflicten en standpunten: 'cultuur en stemming zijn er een wezenlijk bestanddeel van.' Het is daarom geen toeval, merkt Stuurman op, dat in zijn boek 'naast structuren en gebeurtenissen ook individuele personen en hun denkbeelden in ruime mate de aandacht krijgen.'³⁰ En dus brengt hij figuren als de liberalen Dirk Donker Curtius en Samuel van Houten nader voor het voetlicht.

Kossmann poneert dat de kamerleden tussen 1850 en 1860 'buiten staat waren om de tegenstellingen tot waarlijk politieke proporties te vergroten. Verreweg hun meeste aandacht ging naar de juridische aspecten van de materie en vaak leek het, dat hier rechters en advocaten spraken die hun geleerdheid en gevatheid toonden en niet de politici die een beleid trachtten te verdedigen of aan te vallen. Zowel de kamerleden als de regering ontbrak het aan staatkundig elan; zij vonden noch de woorden noch de gestes om aan het dramatische in de situatie politieke vorm te geven.'³¹ Kossmanns bewering is beslist te eenzijdig. Er waren namelijk wel degelijk figuren, die, in welke richting dan ook, beschikten over de woorden en de gestes om de politiek -in en buiten het parlement- vorm te geven.

Zo bezien moet in een boek over een individueel persoon zeker aandacht worden besteed aan het onderwerp politieke cultuur. Of, meer specifiek: politieke stijl. Pels en Te Velde noemen dit 'een moeilijk te omschrijven, maar intuïtief herkenbare kwaliteit van bepaalde politieke uitingen, houdingen en handelingen in een losvast patroon, dat contrasteert met andere stijlpatronen die samen het veld van politieke mogelijkheden op een bepaald tijdstip bepalen.' Volgens dezelfde auteurs is politieke stijl een begrip, dat 'niet zozeer verwijst naar een scherp afgebakende, rationeel gefundeerde handelingsmethode als naar een bepaalde samenhangende manier van doen waarin rationaliteit in open verbinding

²⁹ Ibidem.

³⁰ Stuurman. *Wacht op onze daden*, 13.

³¹ Kossmann. *De Lage Landen*, 104, ook geciteerd in: De Haan. *Het beginsel*, 9-10. Boschloo. *De productiemaatschappij*, pagina 28, noot 65, haalt aan: J. Th. J. van den Berg. *De toegang tot het binnenhof. De maatschappelijke herkomst van de Tweede-Kamerleden tussen 1848 en 1970*, Weesp 1983. Van den Berg stelt vast, 117, dat in de periode 1848 tot en met 1887, 80 tot 85 % van de kamerleden een academische opleiding hadden. 'Bijna altijd ging het daarbij om een juridische opleiding, 'de standaardopleiding van de burgerlijk getinte Nederlandse adel en van het patriciaat.' In dat opzicht vormde Sloet geen uitzondering.

staat met intuïtie en gevoel, waarin hart en hoofd, inhoud en vorm, argument en ritueel direct worden gekoppeld, en waarin presentatie, retoriek, toon, accent, gebaar en uitstraling evenveel gewicht en betekenis krijgen als de meer rationele of zakelijke aspecten van het politieke optreden.³²

In dit onderzoek wordt de politieke stijl in verbinding gebracht met één persoon in het bijzonder: Sloet. De vraag hoe hij zich manifesteerde, hoe zijn tijdgenoten daarop reageerden en wat dit betekende voor de receptie van zijn politieke gedachtegoed, wordt in de volgende hoofdstukken verder uitgewerkt. De ruime hoeveelheid citaten is ook bedoeld om, in antwoord op de vraag van Stuurman, te laten zien hoe het is om deel te nemen aan een negentiende-eeuws politiek debat. De bronnen zijn ervoor beschikbaar!

Bedacht moet worden, vindt De Haan mét Te Velde, dat ‘de negentiende-eeuwse maatschappij lokaler georiënteerd was dan een twintigste-eeuws perspectief zou doen vermoeden. In politiek opzicht was er een groot verschil tussen nationaal en lokaal en was het nationale niveau niet’, zoals Stuurman het blijkbaar ziet, ‘zonder meer de som van al het lokale.’³³ ‘De Grondwet van 1848 maakte een einde aan het onderscheid tussen steden, heerlijkheden, districten en dorpen: de nieuwe staatsinrichting kende nog slechts gemeenten.’³⁴ Maar dat was de situatie op papier, want daarmee waren de verschillen tussen de oude bestuursvormen niet als vanzelf verdwenen. Aan de andere kant was ook de ‘verplaatsing van de politiek’ richting ’s-Gravenhage nog niet voltooid en was evenmin het karakter van de natiestaat volledig gevormd.³⁵ Ook hier maakten mensen verschil.

1.4.1 Het liberale offensief

Jan Luiten van Zanden en Arthur van Riel schenken in *Nederland 1780-1914* expliciet aandacht aan het ‘liberale offensief’ dat zich voltrok tussen 1840 en 1870, de jaren van ‘versnelde nationale en internationale integratie’.³⁶ Ten tijde van het liberaal hervormingsprogramma, was er –aldus deze onderzoekers in een kernachtige samenvatting waaraan ook nog de veranderende politiek jegens Indië kan worden toegevoegd– sprake van ‘een grondige herziening van de constitutionele verhoudingen, reorganisatie van de overheidsfinanciën, een wijziging van de gevoerde fiscale en handelspolitiek, uitbreiding van publieke investeringen in de infrastructuur en een deregulering van het economisch leven.’³⁷

Daarbij willen zij ook de twee tradities, die van de ‘mentale factoren’ en die van de ‘economische omstandigheden’, in het schrijven over de vertraagde industrialisatie met elkaar in overeenstemming brengen.³⁸ Het zijn juist deze twee tradities die voor Sloet een actualiteit vormden van waaruit hij onophoudelijk

³² Pels en Te Velde. *Politieke stijl*, 3.

³³ De Haan en Te Velde. ‘Vormen van politiek’, 170.

³⁴ Ketelaar. *Oude zakelijke rechten*, 74.

³⁵ De slinger in omgekeerde richting, dus weer naar de regio toe (en ook over de grenzen), zoals die in de inleiding op *Land van kleine gebaren*, 10, door De Rooy wordt geschetst voor de tijd rond het eind van de twintigste eeuw, was in 1848 nog onderweg vanuit de regio. Zie voor dit eigentijdse proces van ‘glocalisering’ Schuurman. ‘Plattelandscultuur’.

³⁶ Van Zanden en Van Riel. *Nederland 1780-1914*, respectievelijk 209-236 en 237-310.

³⁷ Van Zanden en Van Riel. *Nederland 1780-1914*, 209.

³⁸ Van Zanden en Van Riel. *Nederland 1780-1914*, 15.

reageerde. Het complex van mentale factoren en economische omstandigheden vroeg volgens hem over de gehele linie om een nieuwe benadering en moest (dus) ook en vooral worden beschenen door het licht van de staathuishoudkunde; een voor Nederland relatief nieuwe wetenschap die ook wel staatseconomie of politieke economie werd genoemd. Evenals de toonaangevende theoreticus op het gebied van de institutionele economie Douglass North, vroeg Sloet zich voortdurend af hoe de coöperatie tussen individuen tot stand kon komen, hoe het marktverkeer bepalend kon zijn voor de arbeidsdeling.³⁹ Zoals hierna zal blijken, was het samenspel tussen de *invisible hand* van Adam Smith en de hand van God daarbij in de optiek van Sloet van cruciaal belang.

Een ander facet dat in het kader van dit liberale offensief aandacht vraagt, is de ruimtelijke ordening en de daarmee verbonden (aanleg van) infrastructuur: de wegen over water en over land. Auke van der Woud noemt in *Het lege land* in dat verband de Grondwet van 1848 een omwenteling die 'ook op het terrein van de ruimtelijke orde een eind maakte aan een tijdperk en een ander inluidde, zoals ook de Staatsregeling van 1798 had gedaan.'⁴⁰

Sloet komt in dat boek nog nauwelijks aan bod, maar in *Een nieuwe wereld* karakteriseert Van der Woud hem als een scherp waarnemer, die constateerde dat veel plannen voor projecten van algemeen belang vanwege jaloezie niet werden uitgevoerd. Hij typeert ook het publiek waartoe Sloet zich in zijn tijdschrift richtte: degenen die verantwoordelijkheid zouden moeten dragen voor het openbaar bestuur, maar 'de vooruitgang tegenhielden en God dankten dat hun brein geen vragen stelde.'⁴¹ Sloet stelde wél vragen en hij vuurde ze onophoudelijk af op vermeende of bestaande vijanden en niet zelden creëerde hij daarmee, overtuigd als hij was van zijn gelijk, ook weer nieuwe tegenstanders. Maar hij richtte zich ook op een andere doelgroep: de boer op klompen. Zo wilde hij alle sectoren van de maatschappij met elkaar verbinden.

Ondertussen kan worden geconstateerd dat hij in de hiervoor genoemde publicaties noch door Aerts, Boogman, Kossmann, De Rooy, Van Sas, Stuurman, Te Velde, noch door Van Zanden en Van Riel wordt genoemd. De Haan haalt hem wel verschillende keren aan, waarbij hij zich steeds baseert op artikelen in het *Tijdschrift voor staathuishoudkunde en statistiek*.⁴² T.J. Boschloo, die hem tot dusverre meer citeerde dan welke onderzoeker ook, presenteert in *De productiemaatschappij* de visie van de *laisser faire* econoom Sloet. De resultante hiervan was, kort gezegd, dat wie niet werkte, althans niet wilde werken, een improductieve factor vormde in de maatschappij, daarmee niet bijdroeg aan de 'volkswelvaart' en dus geen bijdrage leverde aan het belang van de natie.⁴³

A.J. Schuurman memoreert Sloet in 'Plattelandscultuur in de negentiende en vroege twintigste eeuw' en wijst ook op de Overijsselsche Vereeniging tot Ontwikkeling van Provinciale Welvaart, waarvan Sloet één van de drie oprichters was. 'Welvaart' wordt door Schuurman genoemd als voorbeeld van een organi-

³⁹ Geciteerd in Van Zanden en Van Riel. *Nederland 1780-1914*, 20.

⁴⁰ Van der Woud. *Het lege land*, 15.

⁴¹ Van der Woud. *Een nieuwe wereld*, 107-108. In *Het lege land* voert hij wel een artikel van Sloet op, 'Voetpaden der natie', uit diens *Tijdschrift voor staathuishoudkunde en statistiek*.

⁴² De Haan. *Het beginsel*, 72, 93, 104-105.

⁴³ Boschloo. *De productiemaatschappij*.

satie die mede gestalte gaf aan een nieuwe plattelandscultuur.⁴⁴ Sloet was in dit verband de grote voortrekker en de karakterisering van ‘Welvaart’ is dus *mutatis mutandis* ook op hem van toepassing.

1.4 Onderzoeksvragen

In dit onderzoek draait het erom te laten zien hoe een vertegenwoordiger van Oost-Nederland, van wie kan worden aangenomen dat hij de nodige invloed heeft gehad op de ontwikkeling van het moderne Nederland, zich manifesteerde. Het begrip ‘modernisering’ wordt hier opgevat als ‘een complex van gelijktijdig optredende en elkaar versterkende ontwikkelingen in een bepaalde richting.’⁴⁵ Deze ontwikkelingen worden uitgewerkt in vier thema’s, die centraal stonden in Sloets actieve leven. Telkens is daarbij de vraag hoe zijn persoonlijke en intellectuele achtergrond doorwerkten in zijn handelen.

In zekere zin is dit onderzoek een pendant van het NWO-onderzoek naar modernisering en democratisering van het Nederlandse platteland dat in Wageningen wordt uitgevoerd door Anton Schuurman en zijn groep.⁴⁶ Het stelt dus óók de vraag welke besturen, organisaties, kranten en tijdschriften en dergelijke fungeerden als aanjagers van de modernisering, of, zoals hiervoor geformuleerd, de ontwikkeling van het platteland.

Maar het gaat hier expliciet om de rol die Sloet in dit proces heeft gespeeld en om de centrale onderzoeksvraag óf en hoe mensen zoals hij, en dus niet alleen de ‘titanen’, beweging konden brengen in ‘de hefbom tot welvaart’. De ontwikkeling van de landbouw, van het Oost-Nederlandse platteland, en daarin weer Overijssel, alsmede de ontwikkeling van de Nederlandse koloniën staan daarbij centraal. Een constante is de vraag, welke bijdrage Sloet met zijn optreden in de lokale, regionale en landelijke arena’s heeft geleverd aan de ontwikkeling van de politieke cultuur. Per hoofdstuk worden deelvragen gesteld.

Hoofdstuk 2, ‘Achtergronden’, handelt over zijn *curriculum vitae cum annexis*. Het karakteriseert hem als mens en geeft aan welke gereedschappen hij voor het leven meekreeg, verwierf of tot stand bracht. Ook zijn poëzie, die in de volgende hoofdstukken meer illustratief wordt gebruikt, komt hier aan de orde. Zijn economisch, sociaal en cultureel kapitaal wordt beschreven ter beantwoording, vooral via de volgende hoofdstukken, van de vragen óf en hoe hij dit wist te benutten en uit te breiden en wat daarbij zijn habitus was. In de paragraaf ‘Buitenstaander’ wordt hierop een eerste antwoord geformuleerd.

In hoofdstuk 3, ‘Twee maal een onzichtbare hand’, wordt Sloets intellectuele bagage nader beschreven. Die is primair afkomstig uit twee bronnen: de fysico-theologie –een godsdienstige opvatting uit de eeuw van de Verlichting– en het werk van Adam Smith. De eerste bron werd al in zijn vroege jeugd voor hem aangeboord en was bepalend voor zijn levensgevoel; overigens ook voor zijn denken over politiek en economie, dat eveneens van een opmerkelijke besten-

⁴⁴ Schuurman. ‘Plattelandscultuur’, 283.

⁴⁵ Van Bottenburg. ‘Hoe recent is modern?’, 24.

⁴⁶ Democratisation and modernisation in the Dutch countryside. 1840–1920. NWO-project 2005–2010.

digheid zal blijken te zijn. Bij de behandeling van zijn gedachtegoed wordt ingegaan op de vraag welke plaats hij innam binnen het brede spectrum van liberale staathuishoudkundigen en politici van zijn tijd. De eerste antwoorden worden hier samengevat in de paragraaf ‘Aandeelhouders’.

In de hoofdstukken 2 en 3 –die handelen over de persoonlijke en intellectuele achtergrond van Sloet– ligt het accent dus op het micro-niveau, zoals omschreven door De Liagre Böhl. De praktijk van het gedachtegoed –ofwel de wijze waarop Sloet vorm en inhoud gaf aan zijn ideeën en idealen– wordt uitgewerkt in de volgende vier hoofdstukken.

In hoofdstuk 4, ‘Kennis is de ware tooverij’, wordt ingegaan op het belang dat Sloet zag in organisatie(s) ter bevordering van onderlinge contacten, onderzoek, voorlichting en onderwijs, in openbaarheid van bestuur en in goed functionerende media als schakels in de stroom van kennis en informatie. Of, om het in tegenwoordige termen te vatten, netwerken, onderwijs en onderzoek, pr en communicatie. Ook zijn bijdrage aan de politieke cultuur komt daarbij expliciet aan de orde, terwijl die in de volgende hoofdstukken verder wordt geïllustreerd met voorbeelden uit de praktijk. Uiteraard komen hierbij tevens zijn doelen naar voren, die zo krachtig worden uitgedrukt in de naam ‘Overijsselsche Vereeniging tot Ontwikkeling van Provinciale Welvaart’. Hoe en met welke resultaten hij die doelen nastreefde, wordt samengevat in de paragraaf ‘Stichting /volksverlichting’.

Hoofdstuk 5, ‘Wegen te water en te land’, behandelt de ontwikkeling van de infrastructuur, van plaatselijk tot internationaal niveau, anders gezegd: ‘de voetpaden der natie’, wegen, waterwegen en spoorlijnen binnen en over de nationale grenzen. Het accent ligt op de situatie in Overijssel. Maar Sloet –zoals ook de slotparagraaf ‘Wegen gewogen’ laat zien– beschouwde de infrastructuur in deze provincie nadrukkelijk als onderdeel van een mondiaal geheel.

In hoofdstuk 6, ‘Landbouw, landhuishoudkunde en landleven’, gaat het onder andere om de agrarische sector en de vraag welke rol deze speelde binnen de economie, hoe de factoren kennis, kunde en communicatie daarop volgens Sloet van invloed waren en welke politieke visie in zijn ogen een voorwaarde was voor een optimale sociaal-economische ontwikkeling. De conclusie –als het gaat om Sloets bijdrage aan de ontwikkeling van het platteland en de landbouw– ligt besloten in de paragraaftitel ‘Kleine rukjes aan de hefboom tot welvaart’.

Hoofdstuk 7, ‘Provincies overzee’, toont hoe Sloet, aan de zijde van de strijd bare oud-predikant in Indië baron Van Hoëvell, de discussie over de koloniale politiek op gang bracht en nieuwe initiatieven ontplooiden om de koloniën in de Oost en de West te emanciperen en meer te doen renderen. De titel van dit hoofdstuk geeft aan welke status Sloet binnen de Nederlandse verhoudingen toekende aan de koloniën. De paragraaf ‘Gepeperde politiek’ laat zien dat hij –ook– op dit terrein kritisch was en geeft tevens een eerste en meer toegespitst antwoord op de vraag naar zijn bijdrage aan de politieke cultuur.

In hoofdstuk 8, 'Eén gezin, vastgesnoerd door broedermin', worden Sloets activiteiten op hun merites beschouwd. Het hoofdstuk begint echter met een tussenstand in 1862, als hij zijn visie geeft op de resultaten van het politieke en economische leven in de voorbije twee decennia en de rol die hij daarbij zelf heeft gespeeld. Vervolgens wordt uitgebreid zijn bijdrage aan de politieke cultuur belicht. Slotconclusies worden getrokken in de paragraaf 'Ontwikkeling', met de subparagraaf 'Beweging in de hefboom tot welvaart'.